

** HISTORIE VAN DE GROTE, OUDE OF ZWAANSE BRUG TE BOXTEL **

*Vada Buchestelle¹
brug, Dommel en Rechterstraat*

Ruud van Nooijen, Boxtel - versie: 29 december 2019 (1e versie van 6 december 2019)

Zonder waterloop geen brug. Vandaar dat we beginnen met de oorzaak dat er ooit in Boxtel een Zwaanse Brug ontstond.

Laaglandbeek de Dommel

Laaglandbeek de Dommel² kent tussen Eindhoven en Boxtel nog haar oorspronkelijke, bochtige, karakter. Het oude centrum van Boxtel, **Boxtel binnen**³, wordt aan zuid- en oostzijde ingesloten door de loop van de Dommel. De oude naam luidt **Duthmala**⁴.

Als Boxtel als nederzetting ontstaat, blijkt het nodig om kanalen te graven teneinde droge voeten te houden. Aldus wordt de kom van Boxtel gaandeweg tevens aan noord- en westzijde ingesloten door kunstmatige waterloopjes: de **Binnendommeltjes**. De noord- en west- begrenzing wordt gevormd door het begin van een tak van de Binnendommeltjes, gelegen naast de brug over de Dommel bij de huidige Eindhovenseweg en aan westzijde de tak van het Binnendommeltje die in de Clarissenstraat weer uitstroomt in moederrivier de Dommel. een andere tak, de Dorpsgraaf, komt via de Rechterstraat uit in de Dommel pal naast de Zwaanse Brug.

---

¹ **Vada Buchestelle**: 'Vada' of doorwaadbare plaats, een van de oudste oud-Nederlandse woorden), 'Buchestelle': een van de oude namen voor Boxtel. 'buche': beuk, 'stelle': een soort heuvel, hoogte gevrijwaard van overstroming. Mogelijk de kerkheuvel van de Sint-Petrusbasiliek: een deels natuurlijke hoogte, later kunstmatig opgehoogd. Bron: *Boxtel in oude ansichten* (inleiding), **Piet Dorenbosch**, 1979. Mogelijk ontstaat Boxtel, nadat hier eerder bij een doorwaadbare plaats (vada[m]) een belangrijke doorgaande route noord-zuid v.v. is ontstaan.

² Laaglandbeek De Dommel: is deels een beek en wordt verder stroomafwaarts een kleine rivier. Een beek (natuurlijke) stroom ondiep water die vanuit een bron stroomafwaarts vloeit. Verschil beek/rivier: een beek is op alle plaatsen doorwaadbaar, een rivier slechts sporadisch. De Dommel ontspringt in België ten zuiden van Peer, in de moerassen en vennen op de Donderslagse Heide. Komt Nederlands binnen bij Borkel en Schaft. Stroomt in 's-Hertogenbosch samen met de Aa uit in de Dieze, die weer uitstroomt in de Maas. Totale lengte Dommel: 120 km, waarvan 35 km in Belgisch Limburg en 85 km in Noord-Brabant. Het verval bedraagt 35 meter.

³ **Boxtel binnen**: oude aanduiding centrumwijk, ook wel **Binnen de bruggen**: globaal het deel van Boxtel, gelegen tussen de bruggen van Domme en (gegraven) Binnendommeltjes.

⁴ **Duthmala**: duth = lisdodde of riet, mala = laagte.

Dommel omgeving waterschapsgebouw en brug 't Schipke (oude naam: Ter Aaschebrug)

Wateroverlast

Hevige en langdurige regenval, vooral in najaar en winterperiode, van tijd tot tijd gepaard gaande met smeltende sneeuw, leiden gedurende vele eeuwen regelmatig tot (grote) wateroverlast door overstromingen in en rond Boxtel. Die overlast wordt verder vergroot als vanaf begin 19e eeuw steeds meer gemene en woeste grond wordt ontgonnen. Het water dat voorheen tijdelijk in poelen kan blijven staan, zoekt zich nadien een kortste weg naar een rivier. Zo staat in 1926 de Fellenoord nog blank en spoelen de kasseien uit de grond op de hoek met de Rechterstraat⁵...

Omleidingskamaal

Reeds halverwege de 19e eeuw worden plannen geopperd voor de aanleg van een afwateringskanaal met als doel de overlast van overstromingen te beperken. Een plan daarvoor wordt besproken tijdens de vergadering van Provinciale Staten van Noord-Brabant op dinsdag 5 november 1850⁶. De Staten voeren als redenen voor de overlast aan: ontginning woeste gronden, toevoer van bevoeiingswater, misbruik door watermolens (te hoog peil), ondiepten en zandplaten⁷.

Toch zal het dan nog ruim tachtig jaar duren voordat het zover is. Tussen 1933 en halverwege 1935 wordt tussen **Vorsenpoel** en **Heult** over een lengte van 2,5 km een afwateringskanaal gegraven dat er voor zorgt dat een belangrijk deel van Boxtel, waaronder het centrum, voortaan verlost is van overstromingen.

---

⁵ Van dit tafereel bestaat een foto.

⁶ Bron: De Noord-Brabanter 7 november 1850.

⁷ Nederlands Instituut voor toegepaste geowetenschappen, TNO-rapport NITG 03-241-A, 8 december 2003, p. 10/23.

Het kanaal doet dienst tot het jaar 2013, in welk jaar alle water van de Dommel weer door Boxtel stroomt. Het kanaal doet nadien alleen nog dienst bij extreme hoeveelheden water die moeten worden afgevoerd.

Afwateringskanaal omgeving Leemputtenbrug. In gebruik sinds halverwege 1935

Vervuiling water en bodem

Gedurende vele eeuwen is het water van de Dommel kraakhelder. Onder meer de otter voelt er zich goed thuis. Door toenemende industrialisatie raakt de Dommel steeds meer vervuild. Otter en veel vis leggen aldus het loodje. Tot in de jaren zestig van de 20e eeuw is het Dommelwater zwart van kleur en verspreidt dan, vooral in de warme jaargetijden, een onaangename en penetrante geur. Ook de gegraven Binnendommeltjes verworpen tot een open riool en stortplaats van ambachtelijk en industrieel afval zoals looierijen, blauwververs en slaggers. Door onvoldoende onderhoud slibben ze dicht. In de jaren 20 en 30 van de 20e eeuw worden ze successievelijk allemaal gedempt.

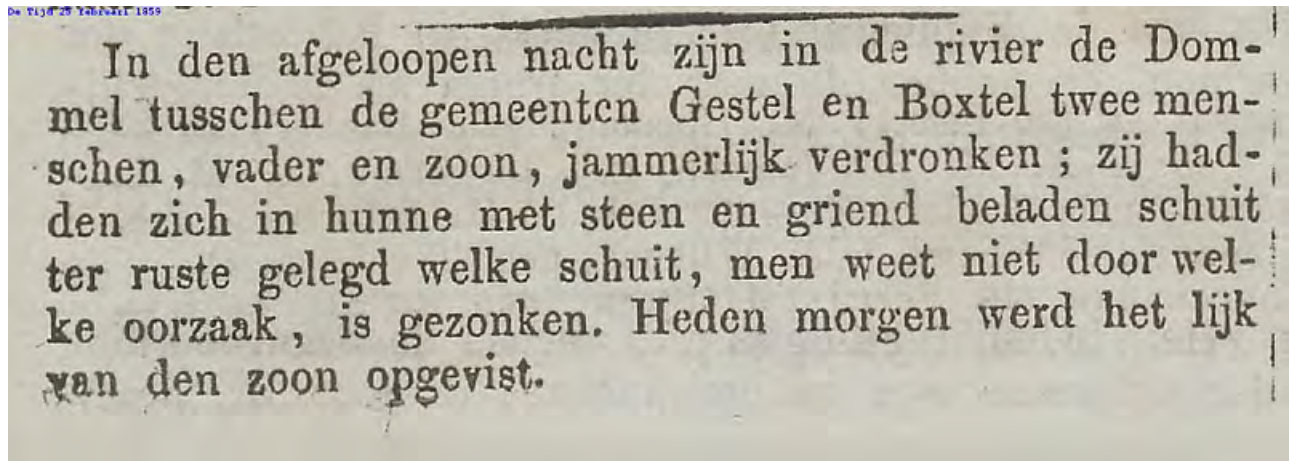
Nadien worden veel maatregelen genomen om de kwaliteit van het Dommelwater te verbeteren. Zo wordt aftwateren van afval- of rioolwater op de Dommel verboden en wordt de Dommel door Boxtel ontdaan van vervuild slib.

Sluipmoordenaar

Talloos zijn de personen, van kind tot (hoog) bejaard die in de loop der tijd om allerlei redenen te water raken en in de Dommel verdrinken. In een tijd dat slechts weinigen de zwemkunst machtig zijn, kan zelfs het in een bootje te water gaan een hachelijke zaak blijken te zijn. Ook lijkt men soms niet goed in staat de gevaren van de gezwollen, snelstromende rivier goed in te schatten. Tel daarbij de ijskoude temperatuur van het water in wintertijd en

alle ingrediënten zijn aanwezig om een val in de Dommel niet te overleven. Lichamen van verdronken personen worden op vele plaatsen teruggevonden. Van kort bij de plaats waar ze te water raken, door bijvoorbeeld een laaghangende tak waar de kleding achter blijft haken, tot in Sint-Michielsgestel toe. Ook komt het voor dat een lichaam bij de sluis - locatie huidige brug in Mgr. Wilmerstraat - van de dubbele watermolen op de Dommel in de Molenstraat wordt aangetroffen.

Enige bijzondere voorvallen dienaangaande komen hier later aan bod.

Bericht in De Tijd van vrijdag 25 februari 1859, het betreft schipper Johannes Arntsen uit Sint-Michielsgestel en zijn zoon Willem

Scheepvaart en watermolens

Vanaf Boxtel is tot aan 's-Hertogenbosch scheepvaart op bescheiden schaal mogelijk met platbodems. Tengevolge van het bochtige traject, duurt een reis tussen genoemde plaatsen gemiddeld enige uren en meer. De boten kunnen niet tot in Boxtel binnen komen, omdat er aan de Molenstraat een dubbele watermolen ligt. Naast herberg 't Schipke bij de Ter Aaschebrug⁸ ligt een laad- en losplaats. Voor een uitbreiding ervan maakt **Hendrik Verhees**⁹ nog ooit een tekening. De herbergier is tevens schipper. Schuin tegenover deze herberg woont dan, in een huisje aan de Dommel een andere schipper **Adriaan van den Akker** geheten. Zijn huisje staat op een driehoekig perceel, gelegen direct naast de Ter Aasche Brug, diagonaal tegenover herberg 't Schipke, derhalve komende vanuit Boxtel links voor de brug..

De vaarroute is, door de vele bochten, wel tot 2,5 langer dan een rechte weg. Ondanks het feit dat de kleine schepen slechts een gering laadvermogen hebben, wordt er toch druk gebruik van gemaakt omdat vervoer over de vele stoffige zanderige landwegen moeizaam verloopt. De scheepvaart is mede moeizaam omdat een jaagpad ontbreekt, er vele bochten zijn en aken met zeil hun mast steeds bij de veelal (te) lage bruggen moeten strijken of bij hoog water zelfs helemaal niet kunnen passeren.

---

⁸ De **Ter Aaschebrug** (naar de nabij gelegen hoeve Ter Aa) heet tegenwoordig 't Schipke.

⁹ **Hendrik Verhees**, geb Boxtel, gedoopt 7 december 1744, overl. Boxtel 223 april 1813, uomo universale: landmeter, cartograaf, aannemer, architect, waterbouwkundige, bestuurder, patriot, vrederechter.

Scheepvaart tussen Rotterdam en Boxtel

Medio december 1836 is er sprake van scheepvaart tussen Rotterdam en Boxtel¹⁰

Vijftig jaar later is dat nog steeds het geval, blijkens een mededeling inzake de Rijnvaart. Op 11 augustus dat jaar is, komende vanuit Rotterdam Lobith *gepasseerd en bestemd naar Boxtel, Hozeman*¹¹.

Vanaf Boxtel liggen verder stroomopwaarts, dus richting Sint-Oedenrode, meerdere watermolens die de Dommel in die richting onbevaarbaar maken,.

Knuppelweg in belangrijke verkeersroute noord-zuid v.v.

In 1920 wordt de Rechterstraat voorzien van een nieuwe bestrating.

Bij graafwerkzaamheden tussen Zwaanse Brug en Kruisstraat worden restanten gevonden van een **knuppelweg**¹², die mogelijk stamt uit de Romeinse Tijd. Deze knuppelweg wordt gevonden omstreeks 70 cm onder het wegdek en heeft een breedte van circa 3 meter¹³.

Later, in 1953 worden opnieuw restanten van deze knuppelweg aangetroffen als men bezig is om in de Rechterstaat de riolering te vernieuwen.

Verondersteld wordt dat Boxtel mogelijk als nederzetting ontstaat, nadat reeds geruime tijd ervoor op de plaats van de huidige Zwaanse Brug er een **vada, unne waaistap, voorde** of **doorwaadbare plaats** ligt in een belangrijke verkeersroute noord-zuid v.v.

Belang Rechterstraat

Het grote belang van de Rechterstraat als onderdeel van de doorgaande noordzuidroute v.v. wordt onderstreept door het feit dat het een van de oudste verharde wegen van Brabant is¹⁴.

Oude benamingen voor deze straat: de Straat, Langstraat, Steenweg en Regte Straat. Anno 1397 *Strate*. Medio 1465 is er voor het eerst sprake van een huis dat aan de *Steenweg* ligt.

---

¹⁰ Rotterdamsche Courant 13 december 1836.

¹¹ Rotterdamsch Nieuwsblad 13 augustus 1886

¹² **Knuppelweg**: primitieve wegverharding, bestaande uit dunne boomstammen. Gaten in een route worden wel met takkenbossen opgevuld, daaroverheen plaatst men de knuppelweg.

¹³ Bron 1: *Boxtel in oude ansichten*. Piet Dorenbosch, 1970, p. 31. Bron 2: *Baanderheren, boeren en burgers*, Jean Coenen, 2004, p./ 13.

¹⁴ *Baanderheren, boeren en burgers*, Jean Coenen, 2004, p. 99.

Deel van de Rechterstraat gezien richting Fellenoord. Foto van omstreeks 1900, enige huizen aan de rechterzijde hebben nog een eigen stoep

Rechterstraat richting Zwaanse Brug, achteraan links is De Zwaan zichtbaar. Het tweede (witte) pand links met topgevel is de oude herberg Sint-Cathrien

Voordat in april 1743 in 's-Hertogenbosch wordt begonnen met de aanleg van een straatweg richting Eindhoven/Luik, komt alle doorgaande verkeer in de noord-zuidroute over de Zwaanse Brug. Vanaf het zuiden komt men vanaf Esch, Boxtel binnen via de brug over het Smalwater en Baroniestraat/Stationsstraat uit bij de Zwaanse Brug.

Voor alle duidelijkheid: spoorlijn, station en wijk Breukelen bestaan dan nog niet. We doelen

op het tracé van de Breukelsestraat vanaf de brug over het Smalwater tot aan herberg De Kom, daar linksaf, de huidige Stationsstraat in richting Zwaanse Brug. Dit betekent dat tot 1744 - het jaar dat de aanleg van de straatweg naar Eindhoven/Luik Boxtel passeert - alle wegverkeer in noordelijke en zuidelijke richting, herberg **De Zwaan** passeert. Deze doet zodoende goede zaken met verteringen, logies, paardenstalling en paardenverhuur. Vanaf 1744 komt het grootste deel van het hiervoor genoemde verkeer Boxtel binnen via de Clarissenstraat en gaat via Markt, Kruisstraat, Rechterstraat en Fellenoord verder. Dan is het vooral herberg **Het Fortuin**¹⁵ op de Markt dat daar voordeel van heeft.

Via het Zandpad naar Oirschot (later Ossenpad, nu Prins Hendrikstraat) komt verkeer vanuit de richting Oirschot via Lennisheuvel (Mijlstraat) uit bij de Brug. De percelen in de omgeving daar - Prins Hendrikstraat, Stationsstraat en Molenstraat, nabij de brug - dragen het toponiem **Gareneindje**. De route zuidwaarts voert dan verder via de Rechterstraat. Bij de Meulekensebrug wordt Boxtel binnen weer verlaten en direct over de Meulekensebrug begint dan de Nieuwstraat. Na enige honderden meters komt de Maastrichtsestraat uit op de Nieuwstraat. De Maastrichtsestraat voert richting Sint-Oedenrode en verder. De Nieuwstraat vormt de route richting Schijndel en verder.

Einde (oostelijke begrenzing) Rechterstraat bij het hoge herenhuis ligt dan de Meulekensebrug over het Binnendommeltje. Na de brug begint dan de Nieuwstraat. Omstreeks 700 meter naar het westen ligt het begin bij de Zwaanse brug

---

¹⁵ **Herberg Het Fortuin**, gebouwd in 1668 door **Hendrik van de Mosselaar**. In 1910 wordt **A. van Heesel** eigenaar, een aannemer en stratenmaker. Hij wijzigt de naam in **Hotel De Kei**. Gesloopt in 1971.

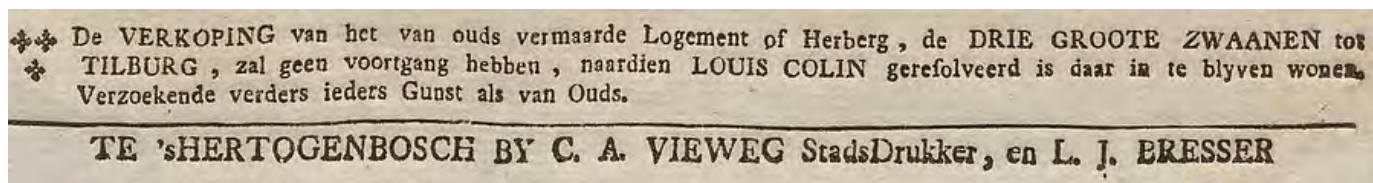
Diagonaal tegenover elkaar gelegen historische panden bij de Zwaanse Brug

Dommelshoek / Het Hof

Aan de noordzijde van de Rechterstraat ligt naast de Zwaanse Brug een fraai pand, van oudsher bekend als **Dommelshoek**, doch reeds in 1774¹⁶ bekend onder de naam **Het Hof**. De oude versie dateert van 1662¹⁷. Het wordt begin 20e eeuw bewoond door **Janus van Oerle** en zijn gezin. Omstreeks 1905 laat Van Oerle het oude pand slopen en vervangen door het gebouw zoals wij dat nu kennen.

Herberg De Zwaan

Schuin tegenover villa Het Hof, op de hoek Stationsstraat en Prins Hendrikstraat aan de westelijke oever van de Dommel, ligt herberg **De Zwaan**. Aan deze herberg dankt de brug haar tegenwoordige naam. Wanneer de herberg is gebouwd weten we niet. Wel is bekend dat er reeds in 1509 herberg en brouwerij De Zwaan bestaan¹⁸. In 1516 wordt er voor het eerste gesproken van *een huys aen die Groote Brugge by Den Zwaen*¹⁹. Het perceel waar de herberg met hof en bijgebouwen liggen, draagt het toponiem **Gareneindje**. Op een deel van de locatie waar De Zwaan stond, is thans restaurant **Meneer van Dommelen** gevestigd. In vroeger tijden komen veel namen van herbergen, café's of hotels voor, die het woord **Zwaan** in hun naam voeren: **De Zwaan; De Swaen; De Zwaantjes; De Gouden Zwaan, de Drie Groote Zwaanen**. Denk aan De Zwaan op de Markt te Oirschot.

Bericht in de 's-Hertogenbossche Courant van 27 augustus 1776: naam van een Tilburgse herberg: DRIE GROOTE ZWAANEN.

Taalkundige **Jacob van Lennep**²⁰ zegt hierover onder meer:

'De Swaen' voert iedere kroeg, zowel in dorp als stad, omdat hij (de zwaan) altijd graag is met de bek in 't nat. Voorts:

Een zwaan is een vrolijk waterdier, dat met zijn lange hals geschikt is om in 't nat te duiken.

Een zegswijze om een dronkelap aan te duiden luidt: Hij woont in 't Zwaantje, en zit staag aan 't kraantje...

¹⁶ 's-Hertogenbossche Courant, vrijdag 11 november 1774.

¹⁷ Bron 1: *Boxtel in oude ansichten*, **Piet Dorenbosch**, 1979, p. 29. Bron 2: *Baanderheren, boeren en burgers*, **Jean Coenen**, 2004, p. 235. 't Hoff, gebouwd in 1662, vermoedelijk in opdracht de familie **Huygens**. Vormde een (woon)huis met looihuis (looierij). Pand was belast met hoendercijns van Stapelen. Derhalve moet er reeds vóór 1662 een ander pand hebben gestaan.

¹⁸ *Baanderheren, boeren en burgers*, **Jean Coenen**, 2004, p. 125.

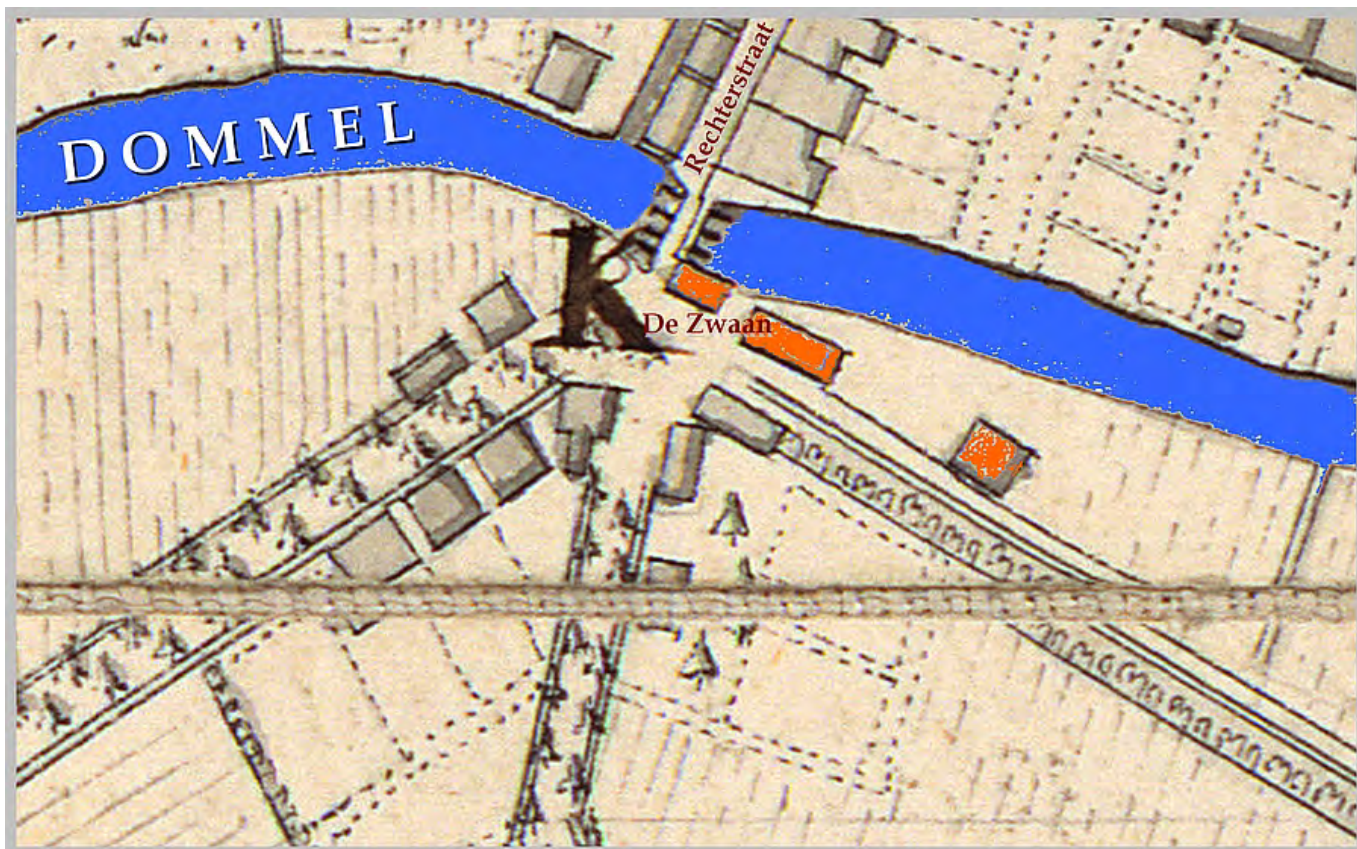
¹⁹ *Baanderheren, boeren en burgers*, **Jean Coenen**, 2004, p. 125.

²⁰ **Jacob van Lennep**, geb. Amsterdam 24-3-1802, overl. Oosterbeek, 25-8-1868. Latijnse school, studie rechten. Wordt in 1829 landsadvocaat. Initiatiefnemer aanleg duinwaterleiding Amsterdam. Lid 2e Kamer (conservatieven), vrijmetselaar, schrijver, taalkundige.

Jacob van Lennep, hier in 1838 geschilderd door Jan Adam Kruseman

Ingekleurd detail van het 3e blad van een kaart, bestaande uit 8 bladen betreffende het gebied tussen 's-Hertogenbosch en Eindhoven, inzake het ontwerp voor de aanleg van een kanaal. Bijlage nr. 2C bij de kopie van een rapport van luitenant-kolonel C.R.T. Kraijenhoff, Den Haag, 4 december 1801. Bron: archief BHIC 's-Hertogenbosch

De herberg is een fors gebouw met drie bouwlagen, de gevels zijn wit bepleisterd. In ieder geval één ingang betreft een, met fraai houten sierlijstwerk omgeven, deur in de voorgevel parallel aan de brugleuning. Aan de zijde van de Prins Hendrikstraat is een veranda aangebouwd. Afbeeldingen van die complete gevel, alsmede van de achterzijde van de herberg zijn niet bekend. Aan weerszijden van de hoofdingang zijn twee ramen, voorzien van luiken, aanwezig. De zijkant van het gebouw telt 4 ramen. Die indeling geldt ook de eerste verdieping, zij het dat de ramen lager zijn. De derde bouwlaag is deels onder het dak gelegen en telt aan de voorzijde een tweetal erkers met ramen, terwijl in de zij topgevel eveneens twee ramen zijn aangebracht. Boven deze bouwlaag bevindt zich een zolder.

Brouwerij tegenover De Zwaan

Tegenover herberg De Zwaan ligt in vroeger tijd, op de andere, westelijke oever van de Dommel **Brouwerij De Pauw** van **Van Krieken**. Aan de achterzijde van de brouwerij bevindt zich een rosmolen (molen aangedreven door een paard). Van Krieken bezit tevens huize **Belvue** aan de Bosscheweg. Op het erf daar staat een windmolen. Op nog geen honderd meter er vandaan staat een standerdmolen van de heer van Boxtel. Die verhuist later naar Geffen, waar hij nu nog, onder de naam **De Vlijt**, aanwezig is. Later komt op de locatie aan de Rechterstraat een fraai herenhuis te staan, een burgemeesterswoning (**Frans Stael**) te staan. Op die plek staan thans de winkels **Pearl Brillen** en **Het Kruidvat**.

Hoek Molenstraat, Rechterstraat, Prins Hendrikstraat en Stationsstraat, foto richting Burgakker. Rechts op de hoek het pand, met serre, waar eeuwenlang herberg De Zwaan is gevestigd. De in 1838, op de dan nieuwe brug, geplaatste houten leuning zijn hier reeds vervangen door ijzeren exemplaren. Links is de houten leuning te zien bij de trap naar de Dommel. Links over de brug zijn nog de kleine woningen vóór villa Her Hof aanwezig. Tegenover De Zwaan, op de hoek van de Molenstraat, bevindt zich het koffiehuis van P. van Kleef, hier niet zichtbaar. Foto van kort na 1900, De Zwaan is dan al geen herberg meer doch woonhuis. Er is, sinds kort, elektrische straatverlichting.

Het Koffiehuis

De locatie bij de brug is in vroeger tijd kennelijk in trek bij horeca-ondernemers: tegenover De Zwaan, op de hoek van de Stationsstraat en Molenstraat, ligt een bescheiden café met de naam **Het Koffiehuis**, dat in het begin van de 20e eeuw wordt gedreven door **Piet van Kleef**, die er tevens zijn spekslagerij heeft. Het koffiehuis wordt later voortgezet door zijn weduwe²¹.

Medio september 1833 staat herberg De Zwaan te koop²² De omschrijving van de koop is als volgt:

...eene groote HUIZINGE, ingerigt tot HERBERG, genaamd DE ZWAAN, met OPEN PLAATS, groote STALLINGEN, SCHUREN, BERGPLAATS, TUIN en aanhooren te Boxtel aan de Rivier de Dommel...

Mogelijk dat De Zwaan dan wordt gekocht door **Jan Hendrik van Hoogerwou**.

Bij de herberg hoort nog een behoorlijk perceel grond, begrensd door Dommel en Prins Hendrikstraat. Langs de Prins Hendrikstraat staat een fors gebouw met stallen.

We nemen aan dat de herberg tevens dient als woning voor de herbergier en zijn gezin. In 1906 wordt het pand bewoond door **Jacques van Hoogerwou**. Later zijn dat mevrouw **Velsen** en als laatste bewoner de heer **J.C. van Etten**²³ hoofd van de Sint-Petrusschool.

De Zwaanse Brug

Wanneer op de locatie van de doorwaadbare plaats voor het eerst een - houten - brug is gelegd weten we niet.

Dat zal in ieder geval pas zijn gebeurd nadat er in het gebied rond deze plek een nederzetting was ontstaan. Mogelijk is de bouwer, of liever gezegd opdrachtgever tot de bouw, de eerste heer van Boxtel geweest.

De brug wordt gedurende haar bestaan meerdere malen herbouwd en nog vaker hersteld of deels vervangen (leuning, wegdek, bruggenhoofd).

---

²¹ *Boxtel kijk nou 'ns!*, Theo van den Aker / Piet van Oers (foto's), p. 6

²² De Noord-Brabander, 26 september 1833.

²³ *Boxtel in oude ansichten*, Piet Dorenbosch, 1979, p. 30.

Dommel, aangemeerde fluisterboot en Zwaanse Brug, foto van vrijdag 25-8-2017

Voertbrugge

In 1392 is er sprake van **Voertbrugge**²⁴ Deze benaming is veelzeggend: **voert** of **voort** duidt op een doorwaadbare plaats. Ook dit is een aanwijzing dat voordat hier een brug werd gelegd, er reeds een doorwaadbare plaats bestond, belangrijk voor doorgaand verkeer.

In de 19e eeuw heeft Boxtel maar liefst 12 bruggen in onderhoud, waarvan 5 over het Smalwater²⁵. De grootste zijn de **Zwaanse Brug** en de **Meulekense Brug**, gelegen aan begin en einde van de Rechterstraat, op een afstand van ongeveer 700 meter van elkaar, in een rechte lijn. De bruggen die in de route van de straatweg 's-Hertogenbosch-Eindhoven/Luik liggen zijn eigendom van 's-Hertogenbosch en worden, evenals de weg, door die stad onderhouden.

Heffen bruggeld

Door het toenemende verkeer heeft de brug begin 18e eeuw te lijden van extra slijtage. Om het onderhoud te kunnen bekostigen wordt toestemming gevraagd en verkregen van de Staten-Generaal om bruggeld te mogen heffen. Iedereen - Boxtelaren uitgezonderd - die de brug wil passeren dient vanaf medio 1717 te bruggeld betalen²⁶.

Situatie Nederland 1830-1839

In de jaren dertig van de 19e eeuw is de Zwaanse brug versleten en aan vervanging toe. Het is dan tevens de periode (1830-1839) van de afscheiding van België van Nederland. Daardoor verblijft het veldleger gedurende die periode in Noord-Brabant. Steden met

---

²⁴ *Baanderheren, boeren en burgers*, Jean Coenen, 2004, p. 61.

²⁵ *Baanderheren, boeren en burgers*, Jean Coenen, 2004, p. 291.

²⁶ *Baanderheren, boeren en burgers*, Jean Coenen, 2004, p. 218.

kazernes kunnen die grote aantallen militairen echter niet kwijt. Er ontstaan een paar grote legerkampen op de heide bij Rijen en Oirschot, doch ook dat is niet genoeg om iedereen onder te brengen. Om die reden worden in veel steden en dorpen militairen en paarden gekantonneerd of ingekwartierd. Zo ook te Boxtel. Boxtel telt in die jaren gemiddeld zo'n 3.600 inwoners. Gemiddeld komen daar per jaar 950 militairen en 530 paarden bij, alsmede de nodige uitrustingsstukken en karren...

Dreiging België

Intussen zitten we in de laatste fase van die afscheiding waarbij koning **Willem I** zich niet langer verzet tegen een vredesverdrag met België en daarmee accepteert dat België onafhankelijk zal blijven. Nee, nu is het de Belgische koning **Leopold** die meent dat het voorliggende verdrag voor hem (te) nadelig uitpakt... Hierdoor gebeurt het dat februari 1839 er in Boxtel nog een twaalftal veldversterkingen - redoutes - worden opgeworpen en voorzien van kanonnen.

Aanbesteding bouw nieuwe ZwaanseBrug

Met Allerzielen 1837, donderdag 2 november 1837, vindt in opdracht van burgemeester en assessoren²⁷ de aanbesteding plaats voor de bouw van een nieuwe Zwaanse Brug. Dat gebeurt ten huize van herberg **De Zwaan**, pal naast de brug gelegen, tevens woning van **Johan Hendrik van Hoogerwou**²⁸, wiens vader in 1852 aan het zandpad naar Oirschot (later Ossenpad, thans Prins Hendrikstraat) een linnenweverij begint.

Op het moment van aanbesteding is **Abraham Florentius Speelman van Wulverhorst** burgemeester van Boxtel. **Petrus Cuijpers** is gemeentesecretaris en woont op Duinendaal in de **Decanije**, waar ook het gemeentehuis tijdelijk onderdak heeft gevonden. Er zijn twee Assessoren: Wijn- en theehandelaar **Christiaan Cornelis Joseph Achterbergh** die enige jaren nadien (1842) burgemeester van Boxtel zal worden. Hij is drie jaar eerder weduenaar geworden en heeft de zorg voor de opvoeding van maar liefst acht jonge kinderen.

De andere assessorfunctie is vacant en zal nog voor het einde van 1837 worden ingenomen door **Thomas Maas**²⁹.

---

²⁷ **Assessor** is vanaf 1813 tot 1848 (grondwetsherziening Thorbecke) de naam voor de bestuurder die nadien wordt aangeduid met **wethouder**.

²⁸ **Johan Hendrik van Hoogerwou**, geb. Boxtel ... 1808, overl. Boxtel 16 januari 1879. Zoon van **Wilhelmus Johannes van Hoogerwou** (geb. Boxtel 1777 - overl. Boxtel 1855) en **Henrica de Reus** (geb. ... 1776 - overl. Boxtel 1838). Trouwt te Boxtel op 25 januari 1838 met **Geerdina Margaretha Geerds**, geb. Weener (D.) ... 1813, overl. Boxtel 17 augustus 1892. Johan Hendrik is herbergier, koopman, handelaar en voerman. Hij is eigenaar van de **Firma W.J. van Hoogerwou & Zn.**, in 1852 door zijn vader opgericht. De Van Hoogerwou's behoren tot de Boxtelse NH-Gemeente. Een telg uit deze familie schenkt in 1906 een gevelsteen met tekst die, wordt aangebracht boven de ingang van het uit 1812 stammende protestantse kerkje. Diverse leden van deze familie zijn op het bij genoemd kerkje aanwezige kerkhof begraven.

²⁹ **Thomas Maas** geb. Boxtel 14 augustus 1795, overl. Boxtel, 11 januari 1871. Wever en weefkammaker, wethouder te Boxtel 1837-1851. Zoon van **Jacobus Maas** en **Wilhelmina van Rooij** (herbergierster).

Wethouder Thomas Maas

Uit de periode rond de aanbesteding van de brug, hebben we slechts van één persoon een afbeelding, zelfs in de vorm van een foto. De persoon staat er op afgebeeld op latere leeftijd. Een foto uit de periode van aanbesteding is niet mogelijk, want medio 1837 is fotografie officieel nog niet uitgevonden en derhalve in ons land nog volslagen afwezig.

Die persoon is **Thomas Maas**. Hij wordt geboren in augustus 1795, bijna één jaar na de **Slag bij Boxtel**. In zijn geboorte jaar zijn de Fransen prominent aanwezig in ons land en 19 januari 1795 - de dag na de vlucht van stadhouder **Willem V** - wordt wel beschouwd als het begin van de **Bataafse Republiek**. Op 1 maart 1796 zal de eerste democratisch gekozen volksvertegenwoordiging, **De Nationale Vergadering**, voor hete eerst bijeenkomen. Thomas trouwt te Boxtel, 24 jaar oud, op 30 april 1820 met de dan 22-jarige **Cornelia van der Sande**, geboren 1 maart 1798 en overleden 18 mei 1881. Als Thomas trouwt is de katholieke schuurkerk op de burgakker nog in gebruik. Pas in 1823 zal worden begonnen met het herstel van de ernstig vervallen Sint-Petruskerk.

Thomas zal tussen 1837 en 1851 assessor / wethouder van de gemeente Boxtel zijn. Hij overlijdt te Boxtel op 11 januari 1871. De foto van hem is wellicht de foto van de verst terug in de geschiedenis van Boxtel geboren persoon, waarbij zijn echtgenote mogelijk een goede tweede is...

Wethouder Thomas Maas op latere leeftijd

Cornelia Maas-Maas van der sande

Thomas Maas is wever en weefkammaker, ambachtsman derhalve. Dat hij het tot wethouder brengt mag gerust als opmerkelijk worden beschouwd. Behalve dat iemand naast de dagelijks zorg om het (karig) bestaan het nog kan opbrengen een verantwoordelijke post in het dorpsbestuur aan te nemen, dient zo iemand duidelijk bepaalde kwaliteiten te bezitten. Thomas heeft derhalve meer in zijn mars. Temeer daar hij geen eendagsvlieg blijkt te zijn: hij blijft maar liefst 14 jaar wethouder van Boxtel. De familie aan zijn vaders zijde is mogelijk familie van **Jacobus Maas** die als vriend van **Hendrik Verhees**, diens overlijden komt aangeven in april 1813. Als Hendrik Verhees overlijdt, is Thomas 17 jaar oud.

Aan de hand van een bewaard gebleven bestek, kunnen we reconstrueren hoe de brug moet worden gebouwd. de nieuw te bouwen brug³⁰ dient voor het eerst te worden uitgerust met stenen landhoofden.

Landhoofd

Een land- of bruggenhoofd vormt de overgang van een grondlichaam (in/op de oever) naar een brug, sluis of viaduct. Een landhoofd kent 3 onderdelen: landhoofdbalk, vleugelwanden (grondkerende muur, tot steun van het talud) en stootplaten (ter voorkoming van nazakken). Het landhoofd vormt de ondersteuning van de brug.

Dat betekent dat eerst houten palen geheid dienen te worden. Op de paalkoppen worden **kespen** (planken) gelegd, waarop kan worden gemetseld. De lengte van de brug bedraagt - tussen de landhoofden - 11 ellen en 10 duimen (1 [Brabantse] el = 69,2 cm, 1 [Rijnlandse] duim = 2,61 cm), omgerekend derhalve ca 7 meter en 87 cm. De breedte dient te zijn 4 ellen en 25 duimen, zo'n 3 meter 42 cm. Niet bijster breed derhalve, doch in die tijd voldoet deze breedte nog. De brug dient te worden geschraagd door twee evenwijdig van elkaar staande eiken gebinten van elk zes palen. Het hout dat verwerkt dient te worden is vrijwel uitsluitend Brabants of Meierijs eikenhout. De stenen voor de landhoofden moeten mopstenen zijn, gebakken langs de hoofdrievieren des rijks. De metselkalk dient goede Duitse of Luikse steenkalk te betreffen. De tras: zuivere Dortse cement van zuivere tufsteen gemalen. Als peil geldt een bout die in een muur van De Zwaan is geslagen. Het brugdek moet bestaan uit tien duim (26,1 cm) dikke planken.

Op dit houten dek moet een laag klei of leem worden aangebracht. Daarop dient een toplaag te komen bestaande uit Duitse grauwe keien.

We zullen zien dat de bedekking van de brug, alsook de leuning bij later onderhoud of herstelling nogal eens wijzigt. De brugleuning dienen te worden gesteld op 7 palen. Voor de veiligheid dienen tevens nog middelleuning te worden aangebracht, alles in eikenhout. Dit hout dient te zijn geolied met zuivere lijnolie en nadien gegrond en tweemaal geverfd.

Om de fundering en landhoofden te kunnen metselen, dienen werkputten te worden aangelegd. Deze worden afgedamd en moeten daarna worden drooggemaakt, zodat aanbrengen van de fundering en verder opmetselen ongestoord kunnen plaatsvinden.

---

³⁰ Getypt verhaal over bouw nieuwe brug in 1838 n.a.v. ingebruikname herbouwde Zwaanse Brug in 1948. Waarschijnlijk opgesteld door **Piet Dorenbosch**. Bevindt zich, ontvangen van **Pieter Dorenbosch**, in archief Heemkunde Boxel.

Onder het landhoofd aan de zijde van De Zwaan en onder de vleugelmuur ter plaatse moeten 48 palen worden ingeheid, elk ter lengte van 4 tot 5 ellen (ca . 2 meter 77 cm - 3 meter 46 cm). Alvorens die palen te heien, moeten eerst de aanwezige oude palen worden verwijderd.

Voorts moet een trap van 12 treden worden aangebracht, die nadien op menige foto (ansichtkaart) is te zien. De trap moet komen aan de westkant van de Dommel, direct naast de brugleuning. Deze trap is later nog verbreed, tot gemak van de inwoners van Boxtel binnen die de trap gebruiken om hun was in het Dommelwater te spoelen. Aan beide zijden van de trap moet een hardstenen hoeksteen worden aangebracht, *naar den eis bewerkt en netjes gefrijnd*.

Het muurwerk moet *wel, vol en zat worden gewerkt in goed kruisverband, van voren zindelijk, net afgevoegd en met de dagge doorgehaald*.

Voor het heien van de palen van de gebinten moet worden gebruikt *een heiblok ten minste zwaar 300 ponden, getrokken door niet minder dan 25 bekwame arbeiders en werkende met wel-ingerichte slagen van 15 tot 18 palmen valling*.

Voor meerwerk gelden onder meer volgende richtprijzen:

voor elke kubieke el eikenhout	f 70,--
voor elke kubieke el metselwerk	f 14,-- tot f 18,--
voor elk pond gesmeed ijzer	f 0,30

alles voor het verwerken, aanbrengen en spijkeren daaronder begrepen.

Passage voor voetgangers

De aannemer moet gedurende de bouw voorzien in een passage voor voetgangers, zonodig door het optimmeren van een noodvonder.

Vooraf voor militair verkeer is dit een hinderpaal. Hun colonnes - paarden en voertuigen - dienen tijdens de bouw van de nieuwe brug om te rijden via het Zandpad naar Oirschot, Stapelen en via Nieuwe Laan naar de straatweg in de omgeving van de brug bij Eindhovenseweg, of via de straatweg (Den Bosch-Eindhoven/Luik vanaf Breukelen en **Hoge Walakkers** (huidige wijk Selissenwal). N.B.: de huidige Mgr. Wilmerstraat en de brug aldaar bestaan dan nog niet.

Het werk moet, na goedkeuring, binnen twee maanden worden voltooid. De betaling zal plaatsvinden drievierde deel na oplevering van het werk, en de rest na het verstrijken van de onderhoudstermijn van zes maanden. Dat biedt de opdrachtgever de zekerheid dat kort na oplevering geconstateerde gebreken nog worden hersteld.

De aanbesteding zal geschieden *bij inschrijving en opbod*.

Niemand mag mijnen³¹ die niet op het werk heeft ingeschreven. De laagste inschrijver zal f 10,-- tot trekpenning genieten, welke echter dadelijk door degene, die per slot het werk zou aannemen, aan de gemeente moet worden gerestitueerd.

---

³¹ mijnen: trachten een opdracht binnen te halen door te bieden tijdens een veiling.

De inschrijvingen zijn als volgt:

* Hermanus Roelofs	f 4.499,--
* Jan Hendrik van Hoogerwou	f 4.425,--
* Willem van der Eerden	f 3.940,--
* Jan van Liempt	f 3.890,--
* Jan de Werd	f 3.880,--
* R. van Driel te Stratum	f 3,849,--

Hierna wordt de procedure gevolgd van het opbieden en mijnen. Het gemeentebestuur presenteert het werk voor een som, beginnende bij f 3.400,--, telkens opklimmende met f 10,-- Als het werk voor f 3.400,-- wordt aangeboden, mijnt een van de inschrijvers, **Johan Hendrik van Hoogerwou**, te wiens huize de aanbesteding plaatsvindt, het werk voor dit bedrag.

Volgens bestek moet de aannemer twee *solidaire* borgen stellen. Daartoe zijn bereid de heren **Hendrik van der Voort**³² en **Pieter Velsen**³³. Beide heren zijn ondernemers. Van der Voort is linnenfabrikant en Velsen is eigenaar van de 2e Boxtelse papierfabriek op Kleinder Liempde, vlak bij de Dommel, die werd opgericht door zijn vader.

Toelichting bij het aanbesteden

De gevolgde wijze van aanbesteden door de overheid, bij inschrijving en opbod, is niet populair bij aannemers. Alle gegadigden dienen in te schrijven op het openbare werk dat wordt aanbesteed.

De laagste inschrijver ontvangt een, in het bestek, te bepalen *trekpenning*. Dit geld wordt ook wel *strikgeld* of *plok(geld)* genoemd.

Vervolgens wordt het werk ingezet, zoveel beneden de laagste inschrijver, als door de besteder (i.c. de gemeente Boxtel) raadzaam wordt geacht. Vervolgens wordt dit bedrag verhoogd, en met gelijke sommen opgeboden. De inschrijver die als eerste 'mijn' roept, wordt als aannemer voorgedragen. Wordt de laagste inschrijving bij het opbieden bereikt, zonder dat er gemijnd is, dan wordt de laagste inschrijver als aannemer voorgesteld. Ingeval er 2 of meer inschrijvers tegelijk bij hetzelfde bedrag 'mijn' roepen, of het 'mijn' roepen vindt zo plaats, dat de besteder niet kan besluiten wie het eerste riep, dan wordt het werk opnieuw bij opbod aangeboden.

De gewoonte van bieden bij opbod komt aan het einde van de 19e eeuw te vervallen omdat mede-gegadigden meer worden uitgebuit, dan reeds door de inschrijving wordt bereikt.

Strijkgeld

Dit is bij openbare verkopen/aanbestedingen een bedrag in geld, dat als premie wordt uitgelooft voor degene die bij het opbieden het hoogste bod doet, of vóór de afslag het hoogste bod dat is gedaan, nog verhoogt.

---

³² **Henricus Justinus Domenicus (Hendrik) van der Voort**, geb. 's-Hertogenbosch 24 februari 1785, overl. Boxtel 28 februari 1842 (verdronken in Dommel). Linnenfabrikant. Eerste maire (burgemeester) van Boxtel 1810-1811.

³³ **Petrus Hermanus (Pieter) Velsen**, NH, geb. Utrecht, 30 december 1815, overl. Boxtel 6 september 1884. Gehuwd met een dochter van **Johan Hendrik van Hoogerwou** (De Zwaan). gemeenteraadslid, diaken kerkenraad NH-kerk Boxtel. Papierfabrikant (fabriek Kleinder Liempde).

Strijkgeld wordt ook wel strikgeld genoemd.

Als je je bod verhoogt om het strikgeld, dan loop je de kans om te moeten kopen...

Moord op Italiaantje

Kort voordat de eerste steen voor de nieuwe brug wordt gelegd, wordt langs de weg naar Oirschot op zaterdag 2 juni 1838, de zestienjarige marskramer **Giovanni Castiglione**, geboren in het Italiaanse Premosello, op brute wijze vermoord en beroofd. Hij woont sinds 11 april 1836 samen met de 36-jarige **Babtist Borgino** in Boxtel binnen op huisnummer 194.

Zij komen per die datum vanuit Rosmalen naar boxtel. Babtist is tinnengieter en bevriend met de vader van de jonge Giovanni. De moord is in Oirschot en verre omgeving het gesprek van de dag. Langs de weg naar Oirschot staat tot op de dag van vandaag een houten kruis ter herinnering aan dit feit. **Martinus Zoeren**, de moordenaar van Giovanni, zal later op de Arnhemse Markt worden opgehangen.

Hoe verloopt het vervolg van de bouw van een nieuwe Zwaanse brug medio 1837/'38?

Eerste steenlegging nieuwe Zwaanse Brug

Zaterdag 21 juli 1838 wordt de eerste steen gelegd door burgemeester **Speelman** geassisteerd door assessor **Achterbergh**. Dat gebeurt in het bijzijn van een grote menigte nieuwsgierige Boxtelaren, die bij die gelegenheid *enige exquisite veroverzingen* krijgen aangeboden³⁴.

Stellen van de eerste paal

Woensdag 8 augustus dat jaar wordt de eerste paal gesteld, tussen de twee hoofden van de Zwaanse Brug. Opnieuw is de toeloop van toeschouwers groot. Zij begeleiden het inslaan van die paal met het zingen van het heilied *Een Op...* enz.³⁵

---

³⁴ De Noord-Brabander 24 juli 1838.

³⁵ De Noord-Brabander 8 augustus 1838

*Voorbeeld van hoe vroeger met de hand werd geheid, onder het zingen van een heilied
waaraan de tekst vaak dubieus/schunnig van aard was.*

Medio september/oktober 1938 is de nieuwe brug gereed. De kosten bedragen ruim f 3.550,--

Zwaanse Brug met links de voormalige herberg De Zwaan. De brug heeft hier klinkerbestrating en ijzeren leuningen. Foto van vóór 1938 (in dat jaar wordt het witte pand op hoek Molenstraat en Stationsstraat, hier rechts nog zichtbaar, gesloopt) één jaar later krijgt de brug onder meer andere leuningen

Eerste maire (burgemeester) Boxtel verdrinkt in Dommel

Hendricus Justinus Dominicus van der Voort³⁶ is een geziene en geliefde notabele in Boxtel. Hij is linnenfabrikant en in de jaren 1810-1811, Nederland is in die jaren ingelijfd bij het Eerste Franse Keizerrijk van Napoleon Bonaparte, de eerste maire (burgemeester) van Boxtel.

In zijn persoonlijke en gezinsleven krijgt Van der voort tijdens zijn betrekkelijk korte leven - hij wordt slechts 57 jaar oud - het nodige te verstouwen. In een bericht van het overlijden van zijn 5-jarige zoon, meldt hij dat van hun 12 dochters er nog slechts 4 in leven zijn.

Op 27 november 1833 overlijdt bovendien nog zijn echtgenote op slechts 43-jarige leeftijd...

Het is niet ondenkbaar dat alle tegenslag hem op een donkere decemberdag, zo vlak voor kerstmis - familiefeest bij uitstek, te veel is geworden en hij in een depressieve gemoedstoestand besluit uit het leven te stappen.

We weten niet. Feit is dat hij vanaf woensdag 21 december 1841 wordt vermist. Maandag 26 december dat jaar wordt zijn muts aan de oever van de Dommel gevonden. Dan reeds vreest men het ergste. Pas ruim twee maanden later, op maandag 28 februari 1842 wordt zijn lichaam in de Dommel gevonden. Die datum geldt als officiële overlijdensdatum, doch de facto mogen we aannemen dat hij reeds op de dag van zijn vermissing, woensdag 21 december 1841 door verdrinking om het leven is gekomen.

---

³⁶ **Hendricus Jusinus Dominicus van der Voort**, geboren te 's-Hertogenbosch, aldaar gedoopt op 24 februari 1785, overl Boxtel 28 februari 1842. Hij trouwde te Eindhoven op zaterdag 13 januari 1816 met **Catharina Johanna Theresia Leurs**, geb. Eindhoven 1790, overl. Boxtel 1833.

*Hendricus Justinus Domenicus
van der Voort (1785-1842)*

*Eerste maire (burgemeester) van
Boxtel in de jaren 1810-1811.*

*Komt jammerlijk te verdrinken in
de Dommel.*

Passage voertuigen over brug tijdelijk gestemd

Medio september 1871 maakt burgemeester **H.J. van de Ven** bekend dat de Zwaanse Brug voor voertuigen gestemd zal zijn van 11 tot en met 16 september 1871 wegens herstellingen aan de brug³⁷.

Boxtel gaat lening aan voor verbeteren keibestrating in de kom

Tijdens een op woensdag 14 maart 1900 gehouden gemeenteraadsvergadering wordt besloten om een lening van f 15.000 aan te gaan, hoofdzakelijk bedoeld teneinde de keibestrating in de kom van de gemeente te verbeteren. Voorlopig wordt een bedrag van f 4.000 opgenomen om als eerste het straatgedeelte vanaf de Zwaanse Brug naar de Markt te verbeteren, zulks in aansluiting op de bestrating op de Markt met vlakke keien³⁸.

Locomobiel doet brug verzakken³⁹

Niet ver van de brug staat het pand dat veel Boxtelaren uit hun jeugd kennen als de winkel van **C. Steinmann**. Achter het pand bevindt zich een bijgebouw waar **Van Sustante** in 1899 begint met zijn sigarenfabriek. Als hij in 1909 verhuist naar zijn nieuwe fabriek aan de

³⁷ Provinciale Noordbrabantsche en 's-Hertogenbossche Courant 7 september 1871.

³⁸ Provinciale Noordbrabantsche en 's-Hertogenbossche Courant 20 maart 1900.

³⁹ Provinciale Noordbrabantsche en 's-Hertogenbossche Courant 22 mei 1912.

Pastoor Erasstraat, komt de ruimte in de Rechterstaat vrij. Op 1 januari 1910 opent daar een jonge, ambitieuze, ingenieur, **Frans Alard** geheten, de **Metaaldraadlampenfabriek Alard**. Hoewel de start veelbelovend is, slaat al snel het noodlot toe. Op zaterdag 15 juli 1911 breekt er brand uit en wordt de fabriek in de as gelegd. De hele inventaris, voorraad en gereedschappen gaan verloren. Zowat het enige dat gered kan worden is een locomobiel, een verrijdbare stoommachine. Pogingen de fabriek elders in Boxtel opnieuw op te starten mislukken. De locomobiel wordt verkocht en moet naar het spoorwegstation worden gereden voor verder transport. Dat gebeurt mei 1912. Het vervoer is opgedragen aan de heer **P.J. Eltink** uit Boxtel. Als met de klus wordt begonnen, is de publieke belangstelling groot. De ijzeren kolos weegt maar liefst 30.000 pond. Op last van burgemeester **Gijzen** is de Zwaanse Brug met dikke houten stutten verstevigd. Nadat de locomobiel er overheen is gereden blijkt de brug niettemin 5 tot 6 cm verzakt te zijn...

Zwaanse Brug omstreeks 1914-1918. Ijzeren brugleuningen en houten wegdek, slechts aan één zijde ligt een trottoir, links met houten leuningen, de trap naar de Dommel

Drama bij hoog water⁴⁰

Donderdag 19 maart 1914 kampt de Dommel met extreem hoge waterstand. Door de afvoer van enorme hoeveelheden water, is ook de stroomsnelheid zeer hoog. De Bossche en Eindhovenseweg staan onder water, de laatste over een afstand van honderd meter.

Janus van Oerle die met zijn gezin in villa Het Hof, pas naast de brug woont, heeft vóór het water steeg in een nabijgelegen weiland een aantal canadapoten (populieren) geplant. Een aantal daarvan dreigen nu te worden losgespoeld en te worden meegevoerd door het woeste

⁴⁰ Nieuwe Venlosche Courant 21 maart 1914 / Nieuwsblad van het Noordne 21 maart 1914 / Nieuwe Tilburgsche Courant 1 maart 1914 / DeTijd 20 maart 1914.

water. Een aantal zijn reeds door het water meegevoerd tot aan de sluis van de watermolen op de Dommel.

Van Oerle heeft enige personen bereid gevonden om, gezeten in een bootje, te trachten de boompje of vast te zetten of uit het water te vissen. Die personen zijn **Willem van de Langenberg**, machinist bij de NBDS (Duits Lijntje), gehuwd, vader van negen kinderen alsmede **Jan van Giersbergen** een bejaarde tuinman, weduwenaar met acht kinderen. Zij gaan het bootje ophalen, dat ligt aangemeerd aan de Ossenpad (nu Prins Hendrikstraat). Een twaalfjarige jongen, **Muselaar** geheten, vraagt of hij mee mag varen. Dat mag. Beide volwassenen hebben kennelijk geen goed inschattingsvermogen voor wat betreft de toestand van de rivier. Omstreeks 12.30 uur stappen ze in het bootje. Zodra ze het aanmeertouw hebben losgemaakt, gaat het mis. De sterke stroom sleurt het bootje in volle vaart mee. Door de hoge waterstand is er onder de brug nauwelijks ruimte voor het passeren van wat dan ook dat boven het water uitsteekt. In volle vaart stoot het bootje tegen de brug en kantelt. Voor de talrijke toegesnelde toeschouwers voltrekt zich een drama.

Alle drie inzittenden vallen in het ijskoude water. Het geschreeuw om hulp is niet van de lucht. Omstanders staan machteloos: alles gebeurt in een flits. Willem van de Langenberg ziet kans een van de pijlers van de brug vast te grijpen en weet zich uit het water te redden. Aanvankelijk weten de andere twee, Jan van Giersbergen en de jongen Muselaar zich nog vast te grijpen aan het omgeslagen bootje. Zo'n twintig meter voorbij de brug raakt de jongen geheel in het water en ziet men hem zijn hand nog omhoog steken. Dat is het laatste wat van hem gezien wordt. Ook Van Giersbergen glijdt van het omgeslagen bootje en wordt door het wilde water meegesleurd. Een aantal getuigen van het drama snellen richting Molenpad en molensluis. Ter hoogte van de wasserij van de gebroeders **Van Haeren** tracht men, staande langs de Dommeloever, Van Giersbergen nog een stok toe te steken, doch deze reageert dan al niet meer. Bij de molensluis, een goede 60 meter verder, ziet men kans hem uit het water te vissen. Hij geeft dan nog enig teken van leven. Een toegesnelde ziekenverpleegster tracht de drenkeling te reanimeren. Kort daarop arriveert ook dokter **Piet Hoek** die haar pogingen - tevergeefs - voorzet. Inmiddels is ook kapelaan **Nuyens** gearriveerd die Van Giersbergen het sacrament der stervenden (Heilig Oliesel) toedient. Van de jonge Muselaar wordt die dag geen spoor meer gevonden...

Lichaam jongen van Muselaar gevonden⁴¹

Een wanhopige vader van de verdwenen 12-jarige jongen Muselaar doet vanaf dat moment verwoede pogingen om het lichaam van zijn verdronken zoon te vinden en te bergen. Pas op zondag 26 april, ruim één maand na het ongeval, wordt het, in verrre staat van ontbinding verkerende lichaam van de jonge Museelaar uit de Dommel gehaald.

Dit is slechts een van de vele voorbeelden van personen die hun einde vinden in de Dommel.

---

⁴¹ Nieuwe Tilburgsche Courant 28 april 1914.

Veldwachter redt kind uit Dommel bij brug⁴²

Dappere veldwachter geëerd

Op donderdag 1 juli 1915 ontvangt gemeenteveldwachter **P. van Veggel** een door de **Nederlandsche Reddings Maatschappij** uitgereikt diploma, vergezeld van een bedrag van 25 gulden voor het feit dat hij enige tijd voordien het zontje van de heer **R. van de Ven** bij de Zwaanse Brug uit de Dommel redde en diens levensgeesten wist terug te brengen.

Foto van de Zwaanse Brug omstreeks 1910, richting Burgakker. Ijzeren leuning en houten wegdek. Er ligt slechts aan één zijde (rechts) een smal trottoir. Links zijn dan nog de huisjes aanwezig die vóór villa Het Hof stonden. Rechts het forse herenhuis, gebouwd door Frans Stael, die in 1895-'96 (overlijden) burgemeester van Boxtel is. Daarna wordt het pand achtereenvolgens gebruikt als: klooster Fraters van Tilburg, Hanzebank en kantoor Waterschap de Dommel, vernield bij opblazen brug, oktober 1944

Klachten over hoog water⁴³

Medio april 1916 wordt er geklaagd over het vele water dat de Dommel bij de Zwaanse Brug moet doorlaten. Dat doorlaatvermogen is bij deze brug voor de normale lozing reeds te gering. Er komen nu nieuwe ontginningen bij, waardoor de Dommel vlugger en ook veel meer water te verwerken krijgt. Dit geeft elke winter en voorjaar grote problemen.

Militaire muziek op de Zwaanse Brug

Gedurende de Eerste Wereldoorlog weet Nederland afzijdig te blijven. Niettemin is uit voorzorg het leger gemobiliseerd. De opperbevelhebber, generaal **Snijders**⁴⁴, besluit het

⁴² Provinciale Noordbrabantsche en 's-Hertogenbossche Courant 7 juli 1915.

⁴³ Eindhovensche Dagblad 19 april 1916.

⁴⁴ **Cornelis Jacobus Snijders**, geb. Nieuwe-Tonghe 29 september 1852, overl. Hilversum 25 mei 1939.

veldleger onder te brengen in Noord-Brabant. Onderdeel daarvan vormt een **Cavaleriebrigade** onder bevel van generaal-majoor **Piepers**⁴⁵. Deze brigade verblijft de eerste jaren van de oorlog voornamelijk in het westen van de provincie, doch wordt 27 juni 1916 verplaatst richting oosten. De staf van de brigade, alsmede het **1e Regiment Huzaren** komt naar Boxtel. De overige cavalerieregimenten worden als volgt ondergebracht: **2 R.H.** in Sint-Oedenrode, **3 R.H.** in Veghel, **4 R.H.** te Uden. Er worden gebouwen gevorderd en ook veel particulieren krijgen te maken met inkwartieringen, waarvoor men een vergoeding krijgt betaald.

Zondag 30 september 1917 wordt in Boxtel door de kort ervoor opgerichte **Draverij- en Renvereniging 'Boxtel'** een paardenrenbaan geopend waar wedstrijden worden gehouden. De baan is gelegen op een perceel grond tussen de spoorlijn Boxtel-vught, Essche Heike en Esschebaan. Onnodig te zeggen dat daar ook veel militaire ruiters aan deelnemen. Brigadecommandant generaal Piepers wordt als erelid opgenomen in het bestuur. Ieder regiment heeft dan nog een eigen muziekkorps, veelal aangeduid met stafmuziek. Onnodig te zeggen dat al die militairen de nodige reuring brengen in het anders zo rustige Boxtel.

Een deel van de staf van de Cavaleriebrigade poseert voor Hotel Riche (thans Modecentrum Theelen) in de Stationsstraat te Boxtel op maandag 21 augustus 1916

Dinsdag 31 juli 1917 wordt, tegen het vallen van de avond, een zwemwedstrijd gehouden door een twaalftal cavalerieofficieren. Er wordt gezwommen in de Dommel over een traject gelegen tussen de **Rode Brug** op **Stapelen** (startpunt) en de kleine sluis bij de watermolen op de Dommel in de Molenstraat, een traject van zo'n 1.500 meter. De rode brug is de brug bij de

---

⁴⁵ **Willem Hendrik Piepers**, geb. 's-Gravenhage 6 augustus 1858, overl. 's-Gravenhage 21 februari 1935 (76), zoon van een Haagse arts/gemeentelijk verloskundige.

uitgang van het park van kasteel Stapelen bij de Konijnhoolsedreef.

Voor eventuele ongelukken bij het zwemmen volgt een roeibootje, waarin een huzaar in *zwemkostuum* is gezeten. Teneinde de gebeurtenis op te fleuren staat de muziek van het **1e Regiment Huzaren** opgesteld op de Zwaanse Brug, die bij het passeren van de zwemmers er lustig op los speelt. De wedstrijd trekt veel toeschouwers en nieuwsgierigen. Nadat alle zwemmers de brug zijn gepasseerd trekt het muziekkorps richting Markt, waar het op de **muziektent**⁴⁶ nog een aantal mooie nummers ten beste geeft, waaronder een compositie van de kapelmeester, **W.H. Scholtens**.

W.H. Scholtens (1873-1955) Hier op latere leeftijd. Voordat hij naar Boxtel komt geeft hij als kapelmeester ook concerten in Eindhoven (o.a. Apollo's Lust, 1915) met zijn militaire muziekkorps van het Eerste Regiment Huzaren.

Hij geeft reeds op achtjarige leeftijd zijn eerste concert.

Na afloop van de 1e Wereldoorlog keert zijn onderdeel terug naar Amersfoort. In 1924 wordt hij, na bijna 30 jaar dienst, gepensioneerd. Nadien is hij ook nog actief op muzikaal gebied. Maakt composities voor onder meer het Koninklijk Huis. Hij treedt op als jurylid en is kapelmeester van de Christelijke Muziek Vereniging 'Soli Deo Gloria' in Enschede. Op donderdag 18 augustus 1938 viert hij zijn 50-jarig jubileum als musicus.

(Bron: Prov. Overijsselsche en Zwolsche Courant 9-8-1938)

---

⁴⁶ Met muziektent wordt de met een rieten dak gedekte kiosk bedoeld die op zaterdag 30 april 1910 op de dan nog onverharde Boxtelse Markt wordt geopend met een inspelingsconcert door de twee jaar eerder, kort na elkaar, opgerichte **Boxtelse Harmonie** en de **R.K. Gildenbonds Harmonie**.

Mitrailleursectie van het 1e Regiment Huzaren, ondergebracht in herberg 't Schipke nabij de Ter Aaschebrug over de Dommel in de Bosscheweg. Achter de herberg staan grote stallen waar de paarden verblijven, periode 1916-1919

Wegdek brug wordt vervangen

Medio begin september 1920 wordt bekend dat het gemeentebestuur van plan is om de Zwaanse Brug te vervangen door een betonnen brug. Later blijkt dat het alleen om het wegdek gaat.

Eind september wordt bericht dat het verbouwen van de Zwaanse Brug thans zo ver is gevorderd, dat het bovendeck zal worden gelegd. Daartoe zal het verkeer van de Rechterstraat naar het station één dag en twee nachten gestremd zijn. De brug zal daarna weer aan alle eisen voldoen. Kennelijk is het vervangen van het wegdek nadien uitgesteld want van later datum stamt het bericht dat donderdag 11 november 1920 de brug tussen 06.00 en 19.00 uur gesloten is voor voertuigen wegens herstellingswerkzaamheden aan de brug⁴⁷.

Een van de werkzaamheden betreft het vervangen van het uit kasseien bestaande wegdek door beton.

Halfnaakte brugspringer⁴⁸

In de nacht van 15 op 16 april 1929, rond half een, ontdekken enige voorbijgangers dat een gedeeltelijk ontklede man aanstalten maakt om over de leuning van de Zwaanse Brug te

---

⁴⁷ Provinciale Noordbrabantsche en 's-Hertogenbossche Courant 8 en 29 september 1920 en 6 november 1920 / **Baanderheren, boeren en burgers, Jean Coenen**, 2004, p. 291 /

⁴⁸ Provinciale Noordbrabantsche en 's-Hertogenbossche Courant 16 april 1929.

springen.

De voorbijgangers weten hem hiervan te weerhouden en brengen hem naar het politiebureau, waar hij wordt herkend als een zekere K. uit Tilburg. De Boxtelse gemeentepolitie draagt de man over aan hun Tilburgse collega's.

Aanrijding op de smalle brug⁴⁹

Donderdag 25 augustus 1938 vindt in de ochtend een aanrijding plaats op de brug. Een vrachtauto met aangekoppeld een vierwielige kermiswagen rijdt in de richting van het station en houdt daarbij te veel links aan. Van de andere zijde komt een *luxe-auto*. Ondanks het feit dat laatstgenoemd voertuig zo ver rechts houdt dat het daarbij op het trottoir komt, volgt een botsing. De schade blijft beperkt: alleen de personenauto wordt aan de linker achterzijde licht beschadigd.

Elektriciteitscentrale Boxtel bestaat veertig jaar⁵⁰

Medio juni 1939 bericht de **Maatschappij van Electriche Centraalstations** te Haarlem aan het gemeentebestuur van Boxtel dat men, in verband met het veertigjarig jubileum van de Boxtelse elektriciteitscentrale, de Gemeente Boxtel een cadeau wil aanbieden.

Dat zal bestaan uit het verbreden van de trottoirs van de Zwaanse Brug, het aanbrengen van nieuwe leuning en het, diagonaalgewijs plaatsen van sierlampen.

Onder dankzegging accepteert het Boxtelse gemeentebestuur deze geste.

---

⁴⁹ Provinciale Noordbrabantsche en 's-Hertogenbossche Courant 26 augustus 1938.

⁵⁰ Provinciale Noordbrabantsche en 's-Hertogenbossche Courant 14 juni 1939.

VOOR 1939

VOOR 1939

IN 1939

IN 1939

TER GELEGENHEID VAN HET
VEERTIGJARIG BESTAAN
DER
ELECTRISCHE CENTRALE
TE BOXTEL

heeft de N.V. Maatschappij voor Electriche Centraalstations te Haarlem aan de Gemeente aangeboden de vernieuwing van de hekken der Zwaansche Brug met lanternen, benevens de verbreding van de trottoirs. Dit aanbod is aanvaard bij besluit van den Gemeenteraad op 13 Juni 1939 toen het Dagelijksch Bestuur bestond uit de Heeren F. W. van Beek, Burgemeester, Th. J. W. de Visser en P. A. van Heesch, Wethouders en J. A. P. van Domburg, Secretaris.

N.V. Maatschappij voor Electriche Centraalstations te Haarlem

De Commissarissen:

J. W. van der Meulen

VOORZITTER

K. J. Schoneveld

SECRETARIS

W. A. van der Meer

De Directeur:

F. C. Dufour

Bedrijfsleider te Boxtel
W. A. van der Meer

Vergelijkingsfoto's van voor en na uitvoeren presentje 40-jarige Elektriciteitscentrale Boxtel: vóór en na 1939

Plaquette zoals die bij gelegenheid van het veertigjarig bestaan van de Boxtelse elektriciteitscentrale in 1939 door de directie werd geschonken als onderdeel van een groter geschenk: nieuwe brugleuningen, verbreding trottoir en sierlampen.

Foto: Piet Rood.

Hier een van de weinige zijaanzichten van de Zwaanse brug, foto genomen vanuit tuin aan de Molenstraat, links het herenhuis gebouwd door burgemeester Frans Stael

Brug opgeblazen

Als in 1944 de Duitse bezetter zich uit Boxtel terugtrekt, worden vele strategische objecten ondermijnd en opgeblazen. Een van die objecten vormt de Zwaanse Brug. De brug blijkt veel te zwaar ondermijnd. Dat betekent dat behalve de brug zelf, tevens veel andere objecten zwaar tot zeer zwaar worden beschadigd, tot onherstelbaar toe. Dat gebeurt op dinsdagmorgen 24 oktober 1944, om 08.00 uur.

Overzicht van de ravage gezien vanaf de Rechterstraat na het opblazen van de Zwaanse Brug door de Duitsers op dinsdagmorgen 24 oktober 1944 te 08.00 uur, met enorme omgevingschade, waaronder de voormalige herberg De Zwaan, dan woning van het hoofd van de Sint-Petrusschool, Van Etten.

Foto in richting kruising Molenstraat, Prins Hendrikstraat en Stationsstraat

Herbouw Zwaanse Brug naar ontwerp van ir. H. van Santen. Aan de zijde van villa Het Hof is een noodbrug voor voetgangers.

Zondag 22 februari 1948. Na bijegekomen te zijn op het gemeentehuis, gaat men op weg naar de herbouwde Zwaanse Brug teneinde de officiële openingshandeling te verrichten.

Het duurt lang voordat Boxtel een nieuwe Zwaanse Brug krijgt. Zondag 22 februari 1948 is het dan eindelijk zo ver. De nieuwe brug, naar ontwerp van ir. H. van Santen wordt geopend. Er ligt sneeuw en Boxtel's Harmonie zorgt voor muziek. Vooraf is men bijeengekomen op het gemeentehuis. Na afloop gaat men, de harmonie voorop, richting Hotel Theeuwkens bij het station alwaar een borrel wacht. De opening gebeurt door burgemeester Martien van Helvoort (rechts met bolhoed en witte wandelstok), zijn vrouw (midden, donkere jas en hoed) zal het lint doorknippen. Links van de burgemeester staat mevrouw Van Santen-de Jong (bontmantel, tasje onder arm, met hoed). Dirigent Willem Mengelberg is haar oom. De familie Van Santen woonde op de Grote beemd

De, bij de bouw van de nieuwe Zwaanse Brug in de zuidelijke wand van de brug ingemetselde, herinneringssteen

De brug heeft een tijdlang in het midden van de brede, stenen leuning, een in de lengterichting aangebrachte ijzeren rand bestaande uit gehoekt, groen geverfd ijzer gehad. Mogelijk aangebracht ter ontmoediging om op die leuning te gaan zitten en gevaar van in het water vallen af te wenden.

Foto van betrekkelijk kort na de heropening van de nieuwe brug, mogelijk omstreeks 1950. Vooral op de rechter leuning is duidelijk de ijzeren, gehoekte band te zien die in het midden in de lengterichting is aangebracht.

Midden jaren zeventig is de hiervoor genoemde gehoekte ijzeren band, in de lengterichting op de brugleuning gemonteerd, nog aanwezig, op enig moment zijn ze verwijderd foto uit 1977 door wijlen Piet Dorenbosch

Kruising Stationsstraat, Rechterstraat, Molenstraat en Prins Hendrikstraat met de die dag geopende herbouwde Zwaanse brug, foto van zondag 22 februari 1948

Vergelijkfoto's
dezelfde locatie:
Stationsstraat
richting Zwaanse
Brug en
Rechterstraat

foto links: ca 1900
foto onder: 2010

Foto boven: Witte pand
rechts is De Zwaan, dan al
geen herberg meer.
Uithangbord Zwaan op
pand hoek Stationsstraat
en Prins Hendrikstraat:
café van M. v.d.
Meerendonk. Links:
Koffiehuis van
P. van Kleef, hier komt
later schoenreparatie
Harrie Pastoor

Project Boxtel binnen de bruggen

Eind 2014 besluit het college van b&w van Boxtel, op herhaalde voordracht door scribent dezès, om de oude naam **Boxtel binnen** voor het centrum van Boxtel weer te gaan gebruiken en bij (her)inrichting er van rekening te houden met de historie van het gebied.

Medio 2017 start de Gemeente Boxtel het project **Boxtel binnen de bruggen**. Onderdeel daarvan maakt de Zwaanse Brug en omgeving uit. Donderdagavond 28 september 2017 vindt een eerste, informatieve, bijeenkomst plaats in de raadszaal van het gemeentehuis. **MTD Landschapsarchitecten** uit 's-Hertogenbosch maakt daarna een masterplan. Er volgen vervolgbijeenkomsten. Een van de suggesties die MTD doet is, om de bestaande massief stenen leuning van de brug te vervangen door een open hekwerk, meer in de trant van de brug van voor de oorlog. Hier komt nogal wat oppositie tegen: de brug wordt door veel mensen gezien als een monument, welke status de brug officieel niet heeft.

Op dinsdag 19 november 2019 wordt de mastervisie goedgekeurd door de Boxtelse gemeenteraad. De uitvoering zal, zoals het er nu naar uitziet, een zeer lange periode - maar liefst twintig jaar - in beslag gaan nemen. Een van de redenen daarvoor is ongetwijfeld dat Boxtel momenteel financieel in zwaar weer verkeert. De tijd zal leren wat er van wordt...

Foto's: eigen archief / Heemkunde Boxtel / Beeldbank Boxtel

*****
*****
***